रारामा पर्यटन

बजार श्रृङ्खलामा रहेका चुनौतीहरू

पृष्ठभूमी

पर्यटनलाई विश्वभरि सबैभन्दा ठूलो र द्रुत गतिमा बढ्दो आर्थिक क्षेत्रहरू मध्ये एक मानिन्छ। यसले विश्वव्यापी कुल ग्राहस्थ उत्पादनमा लगभग १० प्रतिशत योगदान पुर्याउँछ। यसका साथै, यस क्षेत्रले रोजगारीका साथै व्यावसायिक अवसरहरू सिर्जना गर्दछ, जसले गर्दा जनताको जीवनस्तर सुधार्न योगदान गर्छ। नेपाल जस्तो देशको लागि, पर्यटनले देशको आर्थिक वृद्धिलाई अगाडि बढाउन प्रमुख योगदान पुर्याउने अपार सम्भावना रहन्छ। पछिल्लो तथ्याङ्क अनुसार, पर्यटनले नेपालको कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा लगभग ६.७ प्रतिशत योगदान पुर्याउँछ। भूगोलको हिसाबले कर्णाली प्रदेश नेपालको सबैभन्दा ठूलो प्रदेश हो। यहाँका संस्कृति, परिदृश्य, धार्मिक पर्यटकीय स्थलहरू र ताल र झरनाहरूका लागि यहाँको पर्यटनको लागि सम्भावना हुन्। पहाडी ट्रेकिङ, नदी, स्कीइङ, पदयात्रा र अन्य धेरै साहसिक कार्यहरूको विकासको लागि उल्लेखनीय सम्भावना भएकोले यस प्रदेशमा पर्यटनको उच्च सम्भावना छ। यहाँका विविध पर्यटकीय स्थलहरुमध्ये मुगु जिल्लामा अवस्थित नेपालकै सबैभन्दा ठुलो ताल रारा ताल एक महत्वपुर्ण पर्यटकीय स्थल हो। जसमा स्वदेशी र विदेशी पर्यटकहरुको लागि सम्भावना रहेको छ। क्रमशः लम्बाइ ५.२ किलोमिटर, चौडाइ २ किलोमिटर र गहिराई ०.१६७ किलोमिटर रहेको रारा ताल क्षेत्रले १०.८ वर्ग किलोमिटर क्षेत्रफल ओगटेको छ। रारा मात्रै होइन रारासम्म पुग्ने मार्गमा धेरै पर्यटकीय र रमणिय स्थलहरु रहेका छन्। नेपाली भाषाको उत्पत्ति भएको सिंजा उपत्यका हुँदै रारा पुग्न सकिन्छ। रारालाई एकमात्र गन्तव्यको रूपमा प्रवर्द्धन गर्नुको सट्टा 'जुम्ला-रारा' सर्किटको प्रभावकारी प्रवर्द्धन र ब्रान्डिङको आवश्यकता छ।

रारामा पर्यटक

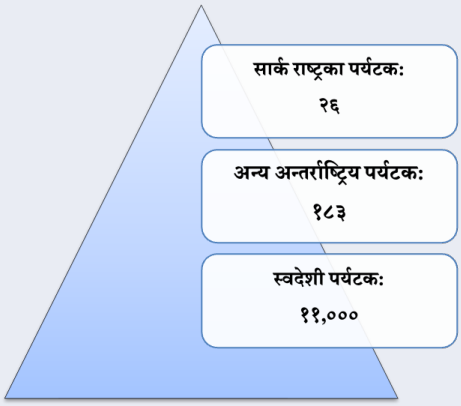

२०८०/८१ मा, श्रावण देखि कार्तिक महिनाको बीचमा ४६११ पर्यटकहरूले रारा भ्रमण गरेका थिए। रारा राष्ट्रिय निकुञ्जका अनुसार, चार महिनाको अवधिमा ४४९० आन्तरिक पर्यटक र ९६ अन्तर्राष्ट्रिय पर्यटकहरू (सार्क देशका २४ सहित) ले रारा भ्रमण गरेका थिए। पर्यटक पुगेका थिए। सोही वर्ष, दशैं-तिहार बिदाको समयमा ठूलो संख्यामा आन्तरिक पर्यटकहरूको आगमन रेकर्ड गरिएको थियो जसको परिणामस्वरूप यस अवधिमा १२ लाख रुपैयाँ आम्दानी भएको थियो। यसले आन्तरिक पर्यटकहरूमाझ पर्यटकीय गन्तव्यको रूपमा राराको बढ्दो लोकप्रियतालाई देखाउँछ। यद्यपि, कर्णाली भ्रमण गर्ने अन्तर्राष्ट्रिय पर्यटकहरूको संख्या तुलनात्मक रूपमा कम छ। यसरी, यस क्षेत्रको पर्यटन उद्योगबाट हुने प्रमुख आम्दानी आन्तरिक पर्यटनले योगदान पुर्याएको देखिन्छ।

आर्थिक वर्ष २०७९-८० मा रारा भ्रमण गरेका पर्यटक संख्या, स्रोत: नेपालन्यूज

रारामा आन्तरिक पर्यटकको ठुलो संख्या ठुलो छ। यद्यपी रारामा अन्तराष्ट्रिय पर्यटकहरुको संख्या पनि बढिरहेको देखिन्छ। २०२०/२१ (२०७७/७८) मा २३ बाट २०२२/२३ (२०७९/८०) मा २७४ पुगेको छ। फलस्वरूप, मुगुको संरक्षित क्षेत्रहरूमा पदयात्रा गर्ने पदयात्रीहरूको संख्या पनि २०२१ (२०७७/७८) मा १६ पदयात्रीहरूबाट बढेर २०२३ (२०७९/८०) मा ४१ जना पुगेको छ। यो पछिल्ला वर्षहरूमा जुम्लाबाट रारा जोड्ने पदयात्रा मार्गको प्रवर्द्धनका कारण हुन सक्छ। तथ्याङ्कले अन्तर्राष्ट्रिय पर्यटकहरूमाझ पर्यटकीय गन्तव्यको रूपमा राराको बढ्दो आकर्षणलाई प्रतिबिम्बित गर्दछ। सन् २०२०/२१ (२०७७/७८ साल) मा रारामा अन्तर्राष्ट्रिय पर्यटक आगमनको संख्या उल्लेखनीय रूपमा कम भए पनि, कोभिड-१९ महामारी पछिको अवधिमा यो संख्या तीव्र रूपमा बढेको देखिन्छ। यसबाहेक, सडकको अवस्था सुधारिएको र यस क्षेत्रको पहुँचमा सुधार आएको छ।

२०८०/८१ श्रावण देखि कार्तिक महिनाको बिचमा रारामा आएका पर्यटक, स्रोतः रारा राष्ट्रिय निकुञ्ज

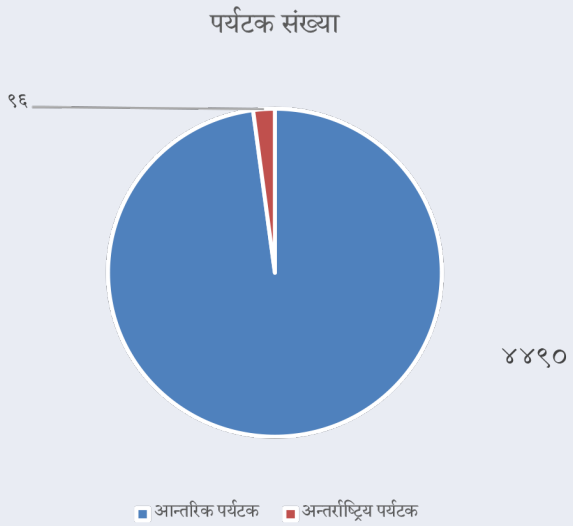

रारासम्मको पहुँच

रारासम्म पुग्नका लागि यात्राका दुईवटा विकल्पहरु छन् । पहिलो विकल्प सुर्खेतबाट कर्णाली राजमागर्ग हुँदै दैलेख-कालिकोट-नाग्म(जुम्ला) भई नाग्म गमगढी सडकखण्डबाट सिँजा उपत्यका हुँदै रारा तालसम्म पुग्न सकिन्छ । यसरी यात्रा गर्दा सुर्खेतबाट रारा तालसम्म पुग्न करिब २ दिन लाग्छ । खराब सडकका कारण यात्रामा विभिन्न कठिनाइहरु रहेका छन् । रारासम्म पुग्नका लागि नेपालगञ्जदेखि ताल्चा विमानस्थलसम्म पुग्न सकिन्छ । यद्यपी हवाई उडान मौसम, यात्रुको संख्या लगायतका कारण निरन्तर उडान भने हुँदैनन् । पछिल्ला वर्षहरुमा रारामा हवाई उडानको संख्या घटिरहेको छ । रारामा उडान संख्या घट्नुको एउटा कारण भनेको निजी एयरलाइन्समा सीमित संख्यामा सञ्चालन विमानहरू हुनु, उडानहरूको मौसमी मागले गर्दा एयरलाइन्सले बेमौसममा रारामा उडान कम भएको पाइन्छ । अफ सिजनमा यात्रु कम हुनुले र उडान फिर्ता हुनुले उच्च सञ्चालन लागत सिर्जना गरेको पाइन्छ । यसबाहेक, ग्रामीण विमानस्थलहरूमा कुहिरो र हावाहुरी मौसम नियमित उडान तालिका कायम राख्नको लागि महत्त्वपूर्ण चुनौतीका रूपमा रहेका छन् ।

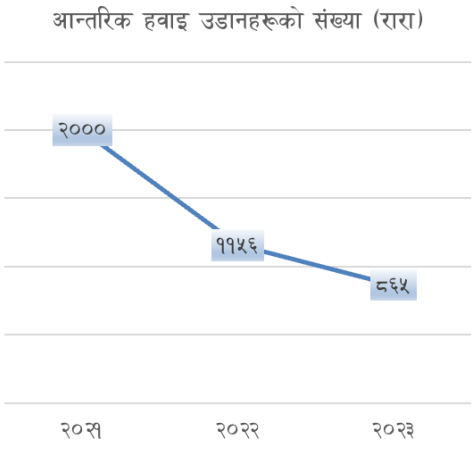

स्रोत: नेपाल पर्यटन तथ्याङ्क सन् २०२१, २०२२, २०२३

तथ्याङ्कले तीन वर्ष (२०७७/७८ देखि २०७९/८० सम्म) मा कुल यात्रु संख्यामा कमी आएको देखिएपनि, यस अवधिमा प्रति उडान औसत यात्रुको दर बढेको छ । यात्रुको संख्यामा आएको गिरावटले उडानको मागमा कमी नभइ उडान संख्यामा कमीसँग प्रत्यक्ष रूपमा सम्बन्धित हुन सक्छ । एयरलाइन्सहरू पर्यटकीय अनुकुल मौसम बाहेक उडानहरू जारी राख्न अनिच्छुक हुन्छन् । यस्तो समय कार्तिक देखि पुस सम्म हो ।

पर्यटनबाट योगदान

कर्णाली प्रदेश सरकारले आर्थिक वर्ष २०८०–८१ मा प्रदेशका केही पर्यटकीय क्षेत्रबाट रु दुई करोड १४ लाख ७५ हजार नौ सय १७ राजस्व सङ्कलन गरेको थियो । प्रदेश सरकारले रारा राष्ट्रिय निकुञ्जबाट रु ४१ लाख १२ हजार दुई सय, सुर्खेत प्रादेशिक सहिद पार्कबाट रु ९० लाख ९० हजार, काक्रेबिहारबाट रु ११ लाख ५० हजार तीन सय र बुलबुले उद्यानबाट रु ७१ लाख १४ हजार चार सय १७ राजस्व सङ्कलन गरेको हो ।

प्रणालीगत चुनौतीहरु

विविध संस्कृति र रमणीय परिदृश्यको बावजुद, कर्णाली प्रदेश, विशेष गरी माथिल्लो कर्णाली पर्यटकहरूको लागि कठिन विकल्प बनेको छ । पर्यटन क्षेत्रमा धेरै चुनौतीहरूले गर्दा पर्यटकहरूको लागि सुविधाजनक यात्रामा अवरोध सिर्जना गर्ने कारणले गर्दा यस क्षेत्रमा सीमित पर्यटक आगमन भइरहेको छ ।

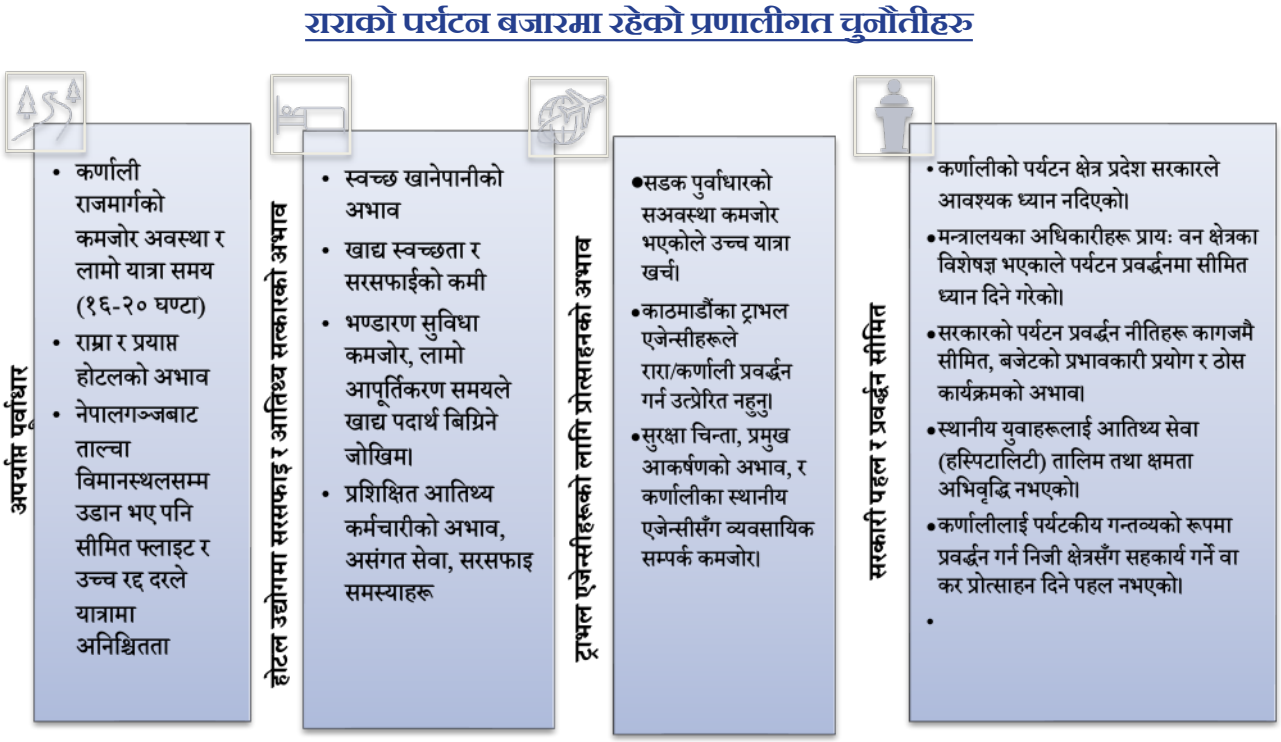

स्रोत: सरोकारवाला छलफल मार्फत सङ्कलन गरिएको जानकारीको विश्लेषण

कर्णाली प्रदेशको पर्यटनका सन्दर्भमा अवरोध विश्लेषण (Constraint Analysis)

मुख्य अवरोध		मूल कारण
कर्णाली प्रदेशमा ट्राभल एजेन्सीहरूको संख्या कम हुनु।	⟷	सुरक्षाका कारण ट्राभल एजेन्सीहरूको लागि उच्च जोखिम। कम तुलनात्मक लाभ र प्रति पर्यटक प्याकेजको उच्च लागत।
गुणस्तरीय खाद्य उत्पादन र मानक आवास सुविधाको अभाव।	⟷	हावापानी र कम तलब दरका कारण यस क्षेत्रमा काम गर्न इच्छुक दक्ष आतिथ्य कर्मचारीहरूको सीमितता। अर्गानिक खानाको गुणस्तरीय संरक्षणको लागि उच्च प्रविधियुक्त भण्डारण र यातायात सुविधाको सीमित उपलब्धता।
कर्णाली प्रदेशका पर्यटकीय गन्तव्यहरूको सीमित बजारीकरण र प्रवर्द्धन।	⟷	प्रभावकारी बजारीकरण र प्रवर्द्धनको आवश्यकता बारे बुझाइको अभाव। पर्यटन उद्योगको पूर्वाधार विकास र प्रवर्द्धन सम्बन्धी सरकारी कार्यक्रम र नीतिहरूको कार्यान्वयनमा अक्षमता।

स्रोत: सरोकारवाला छलफल मार्फत सङ्कलन गरिएको जानकारीको विश्लेषण

आवश्यक रणनीतिक प्रयासहरु

❖ जुम्ला-रारा पर्यटकीय सर्किटमा पर्यटकहरूलाई बसाईँ लम्ब्याउन प्रोत्साहन

रारा तालमा आउने पर्यटकहरूलाई एउटै यात्राको क्रममा अन्य कुन-कुन क्षेत्रहरू भ्रमण गर्न सकिन्छ भन्ने बारेमा थाहा हुन्छ। धेरैजसो पर्यटकहरू धेरै दिनको लागि यात्रा गर्छन्, केवल रारा तालको भ्रमण गर्न र सिधै फर्कन्छन्, जबकि तिनीहरूमध्ये धेरैजसो एउटै गन्तव्यको भ्रमण गर्न मुगु यात्रा गर्न हतोत्साहित हुन्छन्। किनभने उनीहरूलाई पाण्डब गुफा, कनका सुन्दरी, पञ्च देवल, विराट दरबार र एउटै मार्गमा रहेका अन्य धेरै ठाउँहरूको बारेमा जानकारी छैन। त्यसैले, सम्भावित पर्यटकहरूलाई यी ठाउँहरूको अस्तित्वको बारेमा सचेत गराउन यी क्षेत्रहरूको प्रचार गर्नु आवश्यक छ। यसबाहेक, कर्णाली प्रदेशको भिरालो पहाड र हिमाली भू-बनोट बन्जी जम्पिङ, प्याराग्लाइडिङ, र्याफ्टिङ र अन्य धेरै पर्यटकीय गतिविधिहरूको लागि उपयुक्त छ जसले यसलाई साहसिक पर्यटनको लागि एक उत्तम आकर्षण बनाउँछ। प्रमुख पर्यटकीय गन्तव्यहरू नजिक यी गतिविधिहरू र माध्यमिक पर्यटकीय क्षेत्रहरू परिचय गर्नाले पर्यटकहरूको बसाइ स्वतः लामो हुनेछ, जसको परिणामस्वरूप होटल, यातायात र अन्य पर्यटन व्यवसायहरूमा राजस्व वृद्धि हुनेछ। त्यसैले, यस क्षेत्रको सम्भावनालाई महसुस गर्न र यसको उचित उपयोग गर्न आवश्यक छ। यसबाहेक, निश्चित दिन वा समयमा सामुदायिक संस्कृतिको प्रदर्शनी पनि पर्यटकहरूको लागि आफ्नो बसाइलाई विस्तार गर्न वा योजना बनाउनको लागि थप आकर्षण हुन सक्छ ताकि उनीहरूले यसको हिस्सा बन्ने अवसर पाउँछन्। तसर्थ, यस क्षेत्रमा पर्यटकीय गतिविधिहरू सुरु गर्न निजी क्षेत्रको लगानीले रारामा पर्यटक बसाइको वर्तमान परिदृश्यमा ठूलो फरक पार्न सक्छ। यद्यपि, लगानीमा प्रतिफलको जोखिमलाई कम गर्नका लागि प्रदेश वा स्थानीय सरकारबाट उल्लेखनीय सहयोग आवश्यक छ।

❖ आतिथ्यता र स्थानीय उत्पादनको बजार प्रवर्द्धन

माथिल्लो कर्णालीका स्थानीय किसानहरूलाई बजार पहुँचको अभावको कारण व्यावसायिक स्तरमा कृषि वा पशुपालनमा लगानी गर्न निरुत्साहित गरिएको छ। किसानहरू आफ्नो उत्पादन बढाउन उन्नत कृषि अभ्यासहरू अपनाउन अनिच्छुक छन्। ती स्थानीय किसानहरूको बजार पहुँच सुनिश्चितता भएको अवस्थामा किसानहरुले बजारको माग अनुसार उत्पादन बढाउन सक्छन्। यसरी, रारा र आसपासका होटल उद्योगले स्थानीय उत्पादन र खाद्य वस्तुहरूलाई पर्यटकहरूमाझ उनीहरूको जैविक प्रकृति र प्रामाणिक स्वादको लागि प्रवर्द्धन गर्न सक्छ, जसले होटल उद्योगको आकर्षणलाई उल्लेखनीय रूपमा बढाउन सक्छ। यसले स्थानीय आर्थतिक विकासमा समेत महत्वपुर्ण योगदान गर्दछ। यस्तो गर्दा स्थानीयस्तरमा उपलब्ध हुने ताजा खाद्यान्न एवं तरकारीको पुर्ति समेत बढी पर्यटकहरुको खाद्य सुरक्षा र होटलहरुको खाद्य स्वच्छतामा समेत महत्वपुर्ण योगदान हुने देखिन्छ। त्यसैगरी मुगु वा जुम्लाका स्थानीय युवाहरूमा उचित आतिथ्यता तालिम र सीपको अभाव छ। पर्यटकहरूलाई राम्रो सेवा प्रदान गर्न स्थानीय युवाहरूलाई तालिम र सीप विकास प्रदान गर्नु आवश्यक छ। यसले त्यहाँका व्यवसायीलाई आवश्यक मानव संशाधनको परिपुर्ती हुनुका साथै स्थानीय रोजगारीको समेत प्रवर्द्धन हुनेछ।

❖ पर्यटन उद्योगलाई राम्रो आतिथ्य र सेवा प्रदान गर्न प्रोत्साहन

रारा र यससँग सम्बन्धित पर्यटकीय स्थल आसपास र मार्गका होटल लगायतका पर्यटन उद्योगको स्तर उकास्न सरकार वा पर्यटक आफैंले

उनीहरूलाई राम्रो सुविधा र पूर्वाधार विकासमा लगानी गर्न प्रोत्साहन प्रदान गर्नु आवश्यक छ। हाल, राराका होटलहरूमा तातो पानी आपूर्ति, कोठाको हीटर, राम्रोसँग राखिएको खानाको गुणस्तर, सफा बाथरूम र कोठाको सरसफाइ जस्ता आधारभूत सुविधाहरूको अभाव छ। यसको कारण त्यहाँ होटल व्यवसायीहरुका लागि लगानी गर्ने प्रोत्साहन छैन। साथै, लगानी प्रतिफलमा जोखिम र लामो भुक्तानी अवधिले तेस्रो पक्ष लगानीकर्ताहरूलाई आकर्षित गर्न अझ चुनौतीपूर्ण छ। सरकारले पर्यटन व्यवसायहरूको लागि विभिन्न कर प्रोत्साहनहरू वा आवास सुविधाहरूको स्तरोन्नतिको लागि अनुदान मार्फत सहयोग प्रदान गर्न सक्छ। यद्यपि, उक्त अनुदानको दुरुपयोग कम गर्न त्यस्ता अनुदान नीतिहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयन आवश्यक छ। आवास र यातायात सुविधाहरूको उत्थानमा सार्वजनिक निजी साझेदारी साझा लक्ष्य प्राप्त गर्न प्रभावकारी विधि हुन सक्छ। यद्यपि, फोहोर व्यवस्थापन, पानी आपूर्ति र बिजुलीमा सरकारको ध्यान केन्द्रित गर्नु सरकारको ध्यान आवश्यक पर्ने प्राथमिक क्षेत्र नै रहेको छ।

निष्कर्ष

प्राकृतिक र सांस्कृतिक आकर्षणका बाबजुद पनि, कर्णाली प्रदेशको लागि स्थिर र निरन्तर पर्यटन उद्योग स्थापना गर्नु कठिन जस्तै देखिएको छ। यद्यपि, अपर्याप्त पूर्वाधार, सीमित पहुँच र दक्ष जनशक्तिको अभावका चुनौतीहरू यहाँको पर्यटनमा रहेका छन्। यहाँको कठिन भूगोलका कारण र यहाँका सडकको कम गुणस्तरका कारण सडकमार्फत यात्रा गर्नेहरुको यात्रा महंगो र लामो बनाएको छ। हालका वर्षहरूमा रारामा हवाई उडानहरूको संख्या घटेको छ। तर पनि रारामा पर्यटकहरुको बढ्दो आकर्षणका कारण यस क्षेत्रमा होटल उद्योग बढ्दै गएको छ। अन्तर्राष्ट्रिय पर्यटक आगमनमा वृद्धिसँगै पर्यटकीय गन्तव्यको रूपमा रारामा ठूलो संख्यामा आन्तरिक पर्यटक आकर्षित भएका छन्। पर्यटन उद्योगबाट बढेको राजस्वले यहाँको आर्थिक विकासमा महत्वपुर्ण योगदान गर्दछ। कर्णाली प्रदेश सरकारको १० वर्षे पर्यटन गुरुयोजनाले रोजगारी सिर्जना, बजार विस्तार र पूर्वाधार विकासमा केन्द्रित छ, जसले यी समस्याहरूलाई सम्बोधन गर्न एक सुव्यवस्थित रूपरेखा प्रदान गर्दछ। तैपनि, प्रदेश सरकारले योजनाबद्ध समयावधि भित्र परियोजनाहरू पूरा गर्न अझै पनि असफल रहेको छ। योजना कार्यान्वयनमा सरकारले चुनौतीहरूको सामना गरिरहेको छ। कर्णाली प्रदेश पर्यटनलाई यसको सम्भावित वृद्धिमा पुग्नको लागि, सरकार, स्थानीय व्यवसाय र निजी क्षेत्रले सम्पूर्ण पर्यटन उद्योगको उचित सञ्चालनको लागि संयुक्त प्रयास गर्नु आवश्यक छ। जुम्ला-रारा जस्ता पर्यटकीय गन्तव्यहरूको प्रभावकारी प्रवर्द्धन, पूर्वाधार विकास र आतिथ्य सेवाको राम्रो स्तरको लागि रणनीतिक लगानी गर्नु आवश्यक छ। यसरी, निजी क्षेत्रको सहकार्यात्मक प्रयाससँगै पर्यटन गुरुयोजनाको उचित कार्यान्वयनले पर्यटन उद्योगको अपेक्षित वृद्धि हासिल गर्न सक्ने क्षमता राख्छ, जसले गर्दा कर्णाली प्रदेशका पहिचान गरिएका १०१ पर्यटकीय गन्तव्यहरूमा पर्यटकको आवागमन बढ्न सक्छ।

सुझावहरु

- संघीय सरकारको निर्देशिकाले रारा राष्ट्रिय निकुञ्ज भित्र व्यवसाय सञ्चालन गर्न निषेध गरे पनि, रारा राष्ट्रिय निकुञ्जको क्षेत्र भित्र एउटा मात्र होटल रहेको छ, जसले त्यहाँको आतिथ्यतामा एकाधिकार देखाएको छ। ताल नजिकै बस्न चाहने पर्यटकहरूको लागि सेवावापत् उच्च मुल्य तिर्नुपने अवस्था छ। उक्त होटलबाहेक अरु होटेलहरु मुर्मा टप र सल्लेरीमा छन्। जुन तालबाट टाढा पर्छ। यस परिदृश्यमा, सरकारले या त ताल क्षेत्रभित्र अन्य होटलहरूलाई खोल्नको लागि समान अवसर प्रदान गर्नुपर्छ वा हालको एकाधिकार अन्त्य गर्न सान्दर्भिक कदम चाल्नुपर्छ।

- रारा ताल रहेको क्षेत्र रारा राष्ट्रिय निकुञ्जमा कडा वन नियम र प्रतिबन्धहरूमा ध्यान केन्द्रित गर्नुको सट्टा, सरकारले पर्यटक आगमन, बसाइको अवधि र खर्च ढाँचाहरूमा व्यावहारिक तथ्यांक पछयाउनुमा आफ्नो ध्यान केन्द्रित गर्नुपर्छ।

- रारा/कर्णालीमा पर्यटकको बसाइ अबधी बढाउनका लागि धार्मिक पउयटन, साहसिक पर्यटन र जुम्लादेखि रारासम्मको पदयात्रा मार्गलाई प्रवर्द्धन गर्न आवश्यक छ। थप रूपमा, डोल्पाको रारा तालदेखि शे फोक्सुन्डोसम्म ७ दिनको पदयात्रा मार्ग छ। यद्यपि, यी पदयात्रा मार्ग र पर्यटन सर्किट कर्णाली प्रदेश भित्र पनि सीमित संख्यामा मानिसहरूलाई थाहा छ। त्यसैले, यी पदयात्रा मार्गहरूलाई उचित मार्गको विकाससँगै राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा प्रवर्द्धनको लागि रणनीतिक ब्रान्डिङ अभियान आवश्यक छ।

- पदयात्रा मार्गहरूको प्रवर्द्धन गर्दा यहाँको सांस्कृतिक विविधताले पनि ठूलो योगदान गर्न सक्छ। जस्तैः मुगु र डोल्पाको सिमानामा अवस्थित 'डोल्फु' गाउँलाई दुई जिल्लाको बीचमा सांस्कृतिक केन्द्रको रूपमा प्रवर्द्धन गर्न सकिन्छ। त्यस्तै, जुम्लाको सिँजा लाई पनि सांस्कृतिक पर्यटनका रुपमा प्रवर्द्धन गर्न सकिन्छ।

यो प्रकाशन अष्ट्रेलियन सरकार, बैदेशिक मामिला तथा व्यापार विभागको सहयोग तथा द एशिया फाउण्डेसन नेपालसँगको साझेदारीमा सञ्चालित स्थानीय सरकार सबलीकरण कार्यक्रमको सहयोगमा प्रकाशित गरिएको हो। यस प्रकाशनमा व्यक्त गरिएका विचारहरूले अष्ट्रेलियन सरकार वा द एशिया फाउण्डेसनको विचारलाई प्रतिनिधित्व गर्दैनन्।

स्थानीय सरकार सबलीकरण

Australian Aid

The Asia Foundation

The Australian Government – The Asia Foundation Partnership in Nepal

ऋति फाउन्डेसन

समृद्ध कर्णालीका लागि